

Etare descriptionem, poterit obiter & pulcherrimæ artium omnium elocutioni consulere, dum parat inuentionem. Necessè est autem quisquis uolet rem aliquam describere, ut omnem eius naturam proprietatemque exactè perspectam habeat. Quantumque distabit à notitia rei, tantum à facultate aberit eius describendæ, & proinde, aptè commodè que de ea differendi. Quemadmodum enim sæpè iam diximus, Dialecticè solam inueniendi docet rationem, res ex penitioribus artium petendæ sunt penetrabilibus. Atque ex eis inueniantur oportet, quæcumque inueniuntur. Illæ materiam præbent inuentioni, Dialecticè nam docet, nisi illis in rebus, quæ in uulgari opinione notitiâq; omnium positæ, notiores sunt, quàm ut sint descendæ præceptione, & quæ usu quotidie teruntur in manibus. quoniam apertæ sunt enim, sola propè ad differendum de eis suffecerit Dialecticè: materiam nobis is quem cõmunem uocamus sensum rerum humanarum, suppeditabit. Qui nouerit autem rem, quam descripturus est, omnemq; eius uim naturæ peruiderit, illi promptum est expeditumque reperire omnes in ea locos: & uidere etiam, qui loci quibus rebus conueniant, aut non conueniant. Nec enim omnes est in omni re inuenire. Et quidam rebus per se conueniunt: alij conueniunt quidem rebus, sed non nisi in pronunciatō dispositis. Quæ cuiusmodi sint, subdito exẽplo descriptionis, facillè uidebitur. Fiet descriptio commodissimè, si sic instituat, ut ex eis quæ singulis è locis ducimus, & re describendæ, pronunciatæ fiant: sic, ut subiectū res sit quæ describitur: id quod ex loco ducitur prædicatum. Nisi tamen ij loci erunt, in quibus commodius secus fiat, ut cum species rei sumimus. Ibi enim aptius res fiet prædicatum. Genus enim natura de specie, nõ species de genere prædicatur. Et si qua alia erunt eius con-

Præfertim cap. 2. huius libri.

Commodissima describendi ratio

ditionis, quæ non erit difficile uidere. Quamquam in reliquis propemodū nihil est quod impediatur, quo minus omnia quæ ducuntur ex locis, possint prædicari de eo, à quo ducuntur. Nam & definitum de definitione prædicatur: ut, animal rationale est homo. Contrà, aptius fieri non abnuerim: uerum hoc tamè non fiet ineptè. Quare in his, quamquam liberum sit hoc uel illo pacto facere, malim tamè, quò minor sit errori locus, præscriptum prioris legis seruari, ut res de qua queritur, subiectum sit: quod ex loco inuentum fuerit, sit prædicatum. Vt si sumamus exempli gratia describendum hominem: primùm dicimus ex definitionis loco, homo est animal rationale: deinde: quia hominis genus est animal, dicimus, homo est animal. Pro speciebus hominis accipimus omnia, in quæ diuisionis lege ea, quam priore libro diximus, homo potest diduci. Non quod possit homo quidem diuidi in ueras species: sed quia ad inueniendiam, præstant idem illa in quæ homo diuiditur illo pacto, quod præstant ueræ species, in quas diuiditur genus. In quibus cū habeat homo generis uicem, ut modo diximus, prædicetur de eis oportet. Dicimusq; homo doctus est homo, & homo indoctus est homo. Possumusque hoc eodem modo per omnes diuisionis ire differentias, ducta (quemadmodū prædiximus) propemodum ex omnibus locis diuisione. Post hæc, propria hominis sunt, homo capax est doctrinæ, homo est rationalis, homo est natus ridere. Ex totius loco nihil erit fortasse, quod de homine dicatur: ipse nanque per se homo totū est. Nisi uellemus forte dicere, homo totius mundi pars est. Partes autem hominis eo pacto quo partium diuersitatem priore libro fecimus, haud difficile erit inuenire. Coniugata erunt, humanus, humanitas, humane, ut dicamus, homo est humanus, homo præcipue debet expetere humanitatem, homo

Homini definitio.

Genus. Species.

Proprium

Totum

Partes.

Coniugata.

*proprium est esse
ratio est finis
ratio est finis
proprium est esse
proprium est esse
proprium est esse*

debet omnia facere humanè. Nemo autem credat hic erratum esse, si uerbis per se repugnantibus, ut fiat ex eis pronuntiatum cum rei de qua querimus, alia addatur uerba, quod possint commodius in pronuntiatione formam cum re concludi. Cum enim per se dicatur ineptè, homo est humanitas: additis aliquibus uerbis, ut sit, homo præcipuè debet expetere humanitatem, commodè dicitur. Simili ratione descriptio per reliquos ducetur locus. Nihil enim attinet omnium ponere exemplum, quando longum id esset, & facilius sit, quam ut indicandum sit. Adiacentia & actus maximam & immensam propemodum copiam præbent inuentioni. Ex subiecti loco, nihil est quod de homine dicatur. Cum sit enim homo generis earum rerum, quæ per se subsistunt, in subiecto nequit esse. Sic & cause, & euenta, & connexa, in his præcipuè rebus quæ agendi patiendique generis sunt, primas per sepe sibi uendicant partes. Locus & tempus, describendis singularibus rebus, ut Ciceroni; ut Catoni, ut Romæ, ut Athenis, bello Punico, cladi Camensi, multam suppeditant plerunque materiã. Generibus rerum, quoniam ea ferè citra intellectum temporis & loci apprehenduntur ab animis nostris, & efferuntur, minus idcirco sunt eis hi loci accommodati. Quinque accidentium loci, simplici rei describenda non faciliè queunt aptari: sed reuètius pronuntiatibus eis, quæ ex priorum locorum descriptione ducta sunt, adiunguntur. Vt si dicamus, homo loquitur, loqui actus quidam est hominis: cui contingens est, quod psitacus effingit uocem humanam. Psitacus autem homini comparatus, non est contingens: sed specie diuersum. Effingere autem humanam uocem ad loqui genus est. Quicquid enim loquitur, uocem humanam effingit: sed non quicquid effingit uocem humanam, loquitur utiq;: quomã animalia quæ citra intellectum

Adiacentia.
Actus.
Subiectum.

Cause.
Euenta.
Connexa.

Locus.
Tempus.

Genera uocat,
quæcumq; singu-
laria ac indiuidua
non sunt.

Cõtingentia, no-
men rei, pronun-
ciata, comparatio,
similitudo.

Contingentia.

Diuersum nunc
dicit, quod super-
riori lib. differet.

id agunt: non loquuntur. Sed hominem loqui, comparatum ei quod est psitacum effingere humanam uocem contingens est. Sic etiam, tu sires hominem ad id quod est, hominem loqui, cõttingens uocamus. Similiter in loco qui nomen uocatur, si dicas, homo uocatur, nil uidèris dicere, quod ad eum locum pertineat, nisi addas iam ei pronuntiatum id, quod dici solet, quoniam factus sit ex humo: uel simile quiddam. Ex eo quoque loco, qui pronuntiatorum dicitur, nihil itidem posse simpliciter dici, hinc patet, quod quisquis de re pronuntiatorum est, necesse est pronuntiato id faciat: quod quia cõtstare oportebit ex re, & eo quod de re dicitur, necessario ex aliorum locorum aliquo ducetur. Comparationes itidem, & similitudines rerum, nou fiunt per se rerum ad res, sed semper accipitur aliquid in re, per quod fiat eius ad aliam rem comparatio. Homo per se nulli comparatur, nisi capiamus in eo, uel magnitudinè corporis, uel uires, uel celeritatem, uel quæcũcunque alia talia capi possunt, in quo reliquis uel animalibus uel hominibus comparatur. Opposita & diuersa, quia solum negatione pronuntiantur, nihil est quod per se describendæ rei conferant: nisi alijs locis adhibeantur, ut uel in comparationes, uel similitudines transferantur, uel aliorum locorum usum. Vt quemadmodum dicimus, homini est studiũ honestatis, cura discendi: adiacentia sunt hæc. Sic dicimus etiam a cõttrarijs, homini est odium uitiorum, euitatio ignorantie. Et ex diuersis hominis, brutis nullus est uitiorum uirtutumque delectus, nullus respectus scientiæ aut ignorantie. Illud etiam admonuisse uolumus, utilissimè singulares res, & ut quæque notissima est, ab his describi, qui primam huic curæ afferunt manum. Vberius enim, quia singularia sunt, omnes inter se locos continent. Et quia nota sunt, faciliorem præbent inueniendi

Nomen.

Pronunciata.

Comparata.
Similia.

Opposita.
Differencia.

totius inuentionis caput: ex quo commodè tractato, omnia copiosissimè proferuntur. Comparatio uerò inter se duarum rerum descriptarum per singulos locos, hanc præstat utilitatem, ut quicquid inuenerimus, facile aptemus instituto nostro, & in usum argumenti traducamus, & uideamus etiam, quod inuentum nostrum aptum sit argumento, quod ineptum, & quid in hac illâque parte magis profuit nobis: & si quid conuati nostro repugnat, ut id ne attingamus quidem. Si dicam enim, cuiuscunque est cura uirtutis, ducet uxore, ergo philosophus ducet uxorem: si neget aduersarius id, quod propositum est, hoc est, ducendâ esse uxorem, cuiuscunque sit cura uirtutis, iâ hac inuentione (quæ ex philosophi nomine ducta est) habere curam uirtutis, nihil egerimus: nisi habeamus aliud ex persona uxoris inuentum, cui hoc sit consentaneum: ut dicamus, cuiuscunque est cura uirtutis, procreabit liberos: ergo cuiuscunque est cura uirtutis, ducet uxorem. Similiter quod in philosophi descriptione positum est, contemptorem esse cum uoluptatum & dolorum, cuiuscunque inuentorum ex uxoris persona adhibeas, frigidum & seque argumentum conficies. Id uerò quod sequitur in philosophi descriptione, incuria rerum humanarum, dissentaneum ferè uidetur omnibus eis quæ ex persona uxoris ducentur. Ergo in his danda erit opera, ut si non prosint, obsint quàm minimum. Ut dicamus, philosophum non uxoris molestia, nõ orbitate liberorum à coniugio deteritum iri: quoniam contemptor sit uoluptatum & dolorum. Sic etiam, eum nõ amore filiorum, curaque parandæ eis hereditatis amplioris, aut uxoris desiderio, in uitia cupiditatis, aut auaritiæ prolapsurum: quoniam sit sibi incuria rerum humanarum, solum ergo philosophum innoxie bona matrimonij malâque toleraturum. Sic quæ per se quandoque obstare uidentur,

1. g. = Ca. = op. Utilitas comparationis.
in g. alys r.
f. = l.

contra obstantia alia munimento sunt. Et quemadmodum reliquis in rebus, sic hic fit, ut quæ per se in malis numerarentur, aliis comparata malis, in remediorum habeantur loco.

Hæc quidem fundamenta sunt omnis inuentionis: quæ quis rectè firmiterque iecerit, exiguis in reliquis restabit labor, parataque est his omnis dicendi materia: & quicquid dicturi copiam potest instruere, hac uia colligitur. Sola deinceps opus est ratione, quæ præfenti rerum usui aptet ista, & ordinet ea disponatque, & uelut in acie producat.

Adiacètia, affectus matrimonialis.] Amorè vxoriorum hic dixit amorè vxoris erga maritum. Curam autè vxoris alendæ, ego putè mariti potius, quàm vxoris adiacètis esse. Negligètia toni.] Animus ad alterius quàm mariti torum propensior. Quonia hic virtutè expetit, ille alpernatur.] Hic, Stoicis ille, Epicureus. Ne cui imponat religio illorū, qui putant pronome hic, semper ad propinquius antecedès referri oportere. Quæ propriè enthymemata Rhetores uoluerunt dici.] Enthymema quid sit, explicatū est supra, libri huius capite decimoquarto. Quaquam hoc argumentandi genus, de quo hic loquitur Rodolphus, ipsi enumerationi siue inductioni potius quàm enthymema est: id quod nec ipse hoc loco distululat. Cicero complexione uoluit id vocari.] Complexio, inquit Cicero primo Rhetoricorum est, in qua utrum concesseris, reprehèditur ad huc modum: Si improbus est, cur ueris: si probus, cur accusas? Alij id argumentandi genus dilemma uocant, diuis Hieronymus syllogismum cornutum. Quale est, Vxor uel decora est, uel deformis.] Responsum hoc est Biantis, qui interrogatus à quodâ, sequid sibi ducèda esset vxor. Aut formosam, inquit, habebis, aut deformem: si formosam, ea cum pluribus tibi erit cõmunis: si deformem, ea crux tibi erit, & dolor. Horum utrumque malum, nõ est ergo ducenda vxor. Legè Gellij libri quinti caput uidecimum. Quam Cicero tribuit orationi.] In Paradoxis Cicero: Sed nihil inquit, est tam incredibile, quod non dicèdo fiat probabile, nihil est tam horridum, tam inculum, quod non splendècat oratione, & tanquam excolatur. Velut nitum nostrum expectantes.] Ductum à ministris, ac famulis diligentiõribus, qui eorum, quibus famulantur, etiam nutus spectare solent, nedum auscultare uerbis.

Complexio.

Dilemma.
Cornutum syllogismus.
Biantis responsio

Quæ sit summa eorum, quæ dicta sunt hæc tenus de locorum usu.

CAP. XXII.

T ergo demus omnia tãquam sub unum conspectū, totãque præceptionis huius amplitudinem in unã summam colligamus, ubi materia differendî fuerit oblata, si quidem sit formata quæstio, nihil est quod in hac parte laboremus. Sin rudis (ut ita dicam) materia dictionis proponatur, qua ratione sit in quæstionis cõitienda formã, docuimus, quantum tamen id præceptione potiuimus assequi.

Sûma eorū quæ dicta sunt de locorum usu.

Supra. ca. 12

Cap. 7. 8. & 9

Cap. 11.

Cum habuerimus autem formatam quaestionem, tū diligēter est etiā atque etiā expetenda, cuius generis quaestionum sit, ex omni illa (quam supra explicuimus) quaestionum uarietate. Nec enim facile quis inueniet, quod sint probationes omnes referenda, nisi recte naturam quaestionis cognitam habuerit. Deinde tū uidere est, quo pacto haec quaestio, quae totius disputationis est caput, in plures diducatur quaestiones: quod cum hic locus à nobis tractaretur, pro uiribus est explicatū. Iam iudicij nostri erit, quas quaestiones inter primam quaestionem comprehensas tractandas putemus: quod tamen ex conditione rerum & utilitate nascatur oportet: cumque ea deliberandum est ante omnia, quas quaestiones credamus tractandas, quas remittendas: & an solam eam, quae prima est sufficere arbitremur. Vt in quaestione quam modò pro exemplo posuimus, an philosopho ducenda sit uxor: utrum in hac quaestione solum de philosophi persona, de qua quaeritur, differere uelimus, an prius generalem in hac inclusam quaestione explicare, an cuiquam ducenda sit uxor. Sic etiam, an optandi philosopho liberi, quod ex hac etiam pendet quaestione, utrum id latius uelimus fundere, & propria quaestione sua tractare, an solum simplicis argumentationis formā breuiter colligere. Sic an expetenda philosopho diuitiae, an philosopho cura rei familiaris obeunda, & reliqua omnia argumenta ex locis ducta, quae latius artiusue tractari pro dicentis arbitrio possunt, & suas quaestiones accipere. Cū fuerit autem constituta nobis quaestio, siue unam, siue plures faciamus, eadem erit omnium, quae cuiusque confirmadae ratio, ea quae proximo loco diximus: ut acceptis in quaestionibus, ex quibus argumenti aliquid duci poterit (poterit autē ferè ex omnibus quae ponentur in quaestione) describamus ea, per quae locos

omnes ducamus, & tum ex consentientium, aut discrepantium ratione, prout de quaestione pronuntiamus, in hanc uel illam partem argumenta colligamus. Nā de quaestione, quae expositione explicatur, minus suscipitur negotij, praesertim cū de facto aliquo quaeritur, cuius tantū ordo, ad est, initia, dectus, exitusq; sunt recedendi. In eis uerò ubi causa rerū quaeruntur, quia possunt unius rei quādoque esse multae causae: aut habitudo qualitasue rei alicuius inuestigatur, ut qui quaerit, quibus rebus, aut quo genere uitae Cato tantum uirtutis nomen sit affectus: nō oportebit utique argumentari eū, qui de hac quaestione differet: sed solum integrè, seuerè, iustè, constanter, prudenter, facta, dictaque Catonis expositione colligere. Argumenta tamen & semina omnia confirmandarum laudū Catonis ponet, ex quibus si quaeretur an fuerit laudandus Cato, idem id colligi posset. Sed quia genus hōc quaestionis credentes habet auditores: non enim quaeritur, an fuerit laudandus Cato, sed quibus rebus tantum laudis sit affectus: idcirco expositione poterit ea quaestio absolui. Quod in omnibus his ferè rectissime fit, in quibus auditor non certantis, sed discētis sustinet personā. Haec ubi fecerimus, per uiderimusque cuncta, quibus sit nobis opus ad id quod instituumus docendum, tum facile uidebimus, quod ad formandā orationem pertinet, an res ea ex qua nascitur quaestio, quae per argumentationem est explicanda, simplex sit, & quae solum proposita quaestione possit intelligi, quales sunt, quas proposita diximus uocari: an sit, & multiplex, & sinuosa, quaeq; ex uaria & flexuosa rerum oriatur serie, ut sunt conditionales quaestiones, & ciuiles pleraeque, ad quas recte percipiendae longior narratio praecedat oportet. Deinde cum nostrā auditorumq; personas, & rerum de quibus simus dicturi cō

Cap. 8.

ferimus estimationem: & cogitamus. quas aures nobis auditores, quas eis qui contra nos dicent, si qui dicent contra, sunt adhibitori: quasque prius adhibuerint, si qui prius quam nos dixerint, tum non erit difficile iudicium nobis, an sit exordio parandus aditus ad animos eorum, & cui uel occurrendum incommodo, uel spei incumbendum: cum uiderimus quid sit nostrarum partium, quo uel premamur maxime, uel cui faueatur. Sic & peroratione, an tam multiplex res tantaque fuerit argumentationum copia, ut sit auditoris memoria enumeratione rescicienda: an ea sit natura rerum, ut queri de nostra conditione, mouere lacrymas: ira, odio, indignatione miscere auditorum animos debeamus. Omnium nos rerum personarumque conditio rectissime admonabit, si cuncta considerare, quemadmodum diximus, cum loqueremur de his partibus orationis. Omnia ex eisdem ducenda locis erunt, ex quibus argumentationes ostendimus duci: siue doceamus, siue beneuolentiam, iram, odium, misericordiam, aliosue moueamus affectus: solisque cuncta haec quaestionum capitibus, quod inuentionis est, distant. Validissimi autem affectus per sepe oratione, quae expositioni quam argumentationi, similior est, mouentur: sepe tamen & argumentatione ut alio docuimus loco. Colligendi tamen acumen, omniisque tenuior illa argumentandi subtilitas uitanda est. Vtque semel dicam, puritas illa docentis oratoris, & impetus affectibus turbantis, sicut inuentione nihil distant, ita eloquendi prope extremis sunt finibus discreta.

FINIS LIBRI SECUNDI.

Cap. 17.

Toto lib. 1.

Libri huius ca. 4

Rodolphi Agricolaë

PHRISII DE INVENTIONE

Dialectica, Liber tertius.

ARGUMENTVM LIBRI HVIVS.

RIA sunt, quae explicatur hoc libro, qui ratione mouendi affectus, quomodo oblectandus oratione auditor, quo in re quauis ordine, quauis dispositione utendum. Porro, quamobrem contra eam librorum distinctionem, quae in scripto etiam illo exemplari erat, hoc placuerit initium libri tertij, haec res mihi in causa fuit: Videbam ex ijs quae hoc ipso libro dicit Rodolphus, tres ab ipso libros de inuentione dialectica scriptos fuisse: cum dicat capite decimoquarto, itemque decimoquinto, se proxime, ac priore libro, tradidisse ea, quae secundo ab ipso libro explicata esse, suis indicabimus locis. Et rursum capite duodecimo: quemadmodum secundo, inquit, libro demonstraui. Ergo, & nobis hic retinendum erat librorum numerus. Verum non posse id fieri ea ratione, quae alij fecerant, superioris libri capite decimoquarto a nobis ostensum est. Quocirca mihi utique commodissima fecerem di ratio uidebatur, si ab hoc loco tertij libri initium fecissem, praeteram cum nihil usquam occurreret, quod huic distinctioni magnopere repugnaret: essentque his plane consentanea ea, quae secundo capite libri superioris ab Rodolpho dicuntur. Nam cum illic quatuor sibi eo libro explicanda proponat, quid dialectice, & qui eius sit finis, quae materia, quod instrumentum, quomodo ex locis paranda, disserendi facultas: quae potuit congruentior horum librorum esse discretio, quam ut quae illic explicanda proponuntur, ea relinquere libro secundo: reliqua in tertium hunc coniecerimus. Quae mihi uel idcirco admonenda hic erant, ne quis protinus nouitate distinctionis offensus, ferneret, ac sine causa, omnia, non tam mutata, quam deprauiata contaminataque esse uociferaretur.

Affectus quid sit, unde oriatur, & quibus potissimum rebus nos moueat. Tum quomodo diuidantur affectus, & de quibus oratores maxime sibi laudem meruerint.

CAP. I.

Quoniam autem de affectibus dicere locus admo-
nuit, & dictum me de eis priore rerum tractatu pollicitus sum: paucis, quae natura eorum, quae uis sit dicam: ut cum cognitos eos teneat, qui inuenire cupit, paratum habeat tanquam scopulum uniuscuiusque naturam, ad quem sint omnia argumenta uelut tela dirigenda. Affectus autem mihi non aliud uidetur esse, quam impetus quidam animi, quo ad appetendum auersandumue aliquid uehementius quam pro quieto statu mentis impellimur. Omnis itaque

Lib. 2. ca. 17 & rursum li. 1. cap. 1 De affectibus uide de Fab. li. 6.

Affectus quid.

*de affectu loquitur uelut
non uis a quibus partibus
quae in appetendum uelut
Affectum oriatur
in naturalis affectus
partibus uelut uelut
appetit uelut uelut
in appetendum uelut uelut
appetit uelut uelut
dicitur*

moueremur, personam sine rebus nihil ad nos putaremur per
tinere. Et quoniam rerum subiectum est persona, cum tracta
buntur res, in eum locum ponenda erit. Quia tamen affectus
complexi præcipue personam uidetur, & nomen affectus
illi tribuitur: tametsi prior sit nobis uirtutis, uel decoris cu-
ra, sine quibus personam negligemus, ipsa tamen persona
est quæ amari dicitur, quam odimus, cui inuidemus. idcirco
in his pro re sæpè accipimus personam, & re inter locos per-
sonæ collocamus. Nihil autè refert in affectibus, aut sic es
se re, aut uideri. Temerarius est eni affectus omnis & præ-
ceps, rapit mentem, & plerique alius ex alio nascitur. Unde
fit, ut de rebus omnibus, nõ ex uero statuatur, sed bonas eas ma-
lasq; putet ex opinione, quã indidit alterius affectus error:
uel quã leniore quacunque & inani persuasione secutus est.

Notatiuncula.

Sunt & affectuũ diuturniores alij, qui longo sunt usu fir-
mati: ut amor, odium, inuidia, luctus, metus, & in summa, om-
nis, quicumque maioris alicuius causæ persuasione animos ob-
sedit. Alij breuiore, & subiti magis: ut qui cum alijs ex cau-
sis, tum orationis uento, tanquam in stipula igitur cõcitantur.
Hi quoq; sicut de improviso propemodum prorumpunt, sic
celeriter quoque per sepe, & quantum leui causa residunt.

Affectus duplices

Quantũ sit autè capax omniũ affectuũ oratio, & nullus
non locũ aliquando sibi uendicet in dicendo, duo tamen uel
maximè oratoribus laudè tulerunt, odium & misericordia.
Sanè Aristoteles in eis libr. quos de Rbetorice scripsit, mul-
tos enumerat, & quid sit quisq; quibusq; rebus oriatur, ex-
tinguaturq; rursus, copiosissimè prosequitur, ut sicut uir ille
ingeniosissimus, omniq; rerũ copia instructissimus. Quæ quis
quis scire uolet, ex illo paratũ erit inquirere. Mibi uidetur,
quisquis cõmunis sensus plane nõ erit expers, cũ re de qua di-

na uel in omni sepe dicitur
gratiam appellat

Jun. d. o. semp. su. malis. pa. n. g. a. cap. ing
in. aut. q. bona. res. m. l. o. s. o. m. i. b. i. c. u. e. h. e. r. i. t.
p. r. o. p. t. i. e. i. n. d. i. g. n. e. m. u. r. e. s. p. r. o. f. i. t. i. m. u. r. n. o.
R O D O L. AGRIC. DE INVENT.

affectus, uel ex appetendarum rerum, uel auersandarum stu-
dio nascitur. Appetimusque, quæcũque uel reuera nel in spe-
ciem bona sunt: contrã auersamur, quæ noxia sunt, uel nocitu-
ra creduntur. Nec solum afficimur eis, quæ nobis bona puta-
mus, aut mala: sed alienam quoq; uicem dolemus, gaudemus,
irascimur, miseremur. In omni autem affectu duo sunt præ-
cipue, quibus mouemur: res quæ accidit, aut expectatur, &
persona ad quam res ea redit. Quæcumque ergo res digno
cõtingerit, siue bona ea sit, siue mala, gaudemus. Cõtrã, si qua
indigno, ferimus molestè. Et si quidè bona sit, inuidemus, ira-
scimur: si mala, miseremur, & in doloris uenimus societate.

At in his affectibus, qui in suam cuiusque ueniunt personam,
res sola plerunque sufficit affectui, & perquam breuis est
de persona cunctatio. Nemo enim serè non sibi fauet. Quic-
quid bene cesserit, id digno sibi: quicquid secus, indigno id e-
uenisse persuadet. Venit & quandoque in partem rei perso-
na, non quidem cui contigit, sed à qua profecta res est. Unde
per sepe, non tam bene, aut secus de re quæ facta est existi-
mamus ex re ipsa, q̃ ex animo, aut opinione eius qui fecit. Vn-
de scitè apud Comicum dictum est, Vnum hoc scito, contume-
lia non me fecisse causa, sed amoris. Et item alio loco, Abs-
quiuis homine cum opus est, beneficium accipere gaudeas. ue-
rum enim uero id demum iuuat, si quem æquum est beneface-
re, benefecit. Sed in tractatu rei, persona hæc ad efficientiũ
locum redigetur. Quandoque persona etiam ad subiecti locum
pertinet: ut si quis propter uirtutes amet quempiam, uel
propter decorum: similiter que oderit in eo uitiã, uel defor-
mitatem: res quidem sunt uirtus, uel uitium reliquãue, quibus
spectatis, animus præcipue mouetur. persona uerò uelut re-
rum quædam fit accessio: quoniam rebus etiam siue persona

Jun. d. o. semp. su. malis. pa. n. g. a. cap. ing
in. aut. q. bona. res. m. l. o. s. o. m. i. b. i. c. u. e. h. e. r. i. t.
p. r. o. p. t. i. e. i. n. d. i. g. n. e. m. u. r. e. s. p. r. o. f. i. t. i. m. u. r. n. o.
R O D O L. AGRIC. DE INVENT.

Duo in omni ef-
fectu que
præcipuos mo-
uent.

affectus uel ex
ob. at. quid. present. uel pre-
terit. uel fut. que
in. h. y. ex. p. t. a. t. u. r. u. i. d. e. n.
solum. in. cl. a. d. e. n. u. o. d. p. p. q.
u. p. u. s. o. s. u. b. p. r. e. s. e. n. t. i. o. p. u.
s. e. n. t. l. i. n. g. i. n. c. l. u. d. i. t. n. o. p.
s. e. n. t. u. i. p. r. i. m. o. f. a. c. t. u. s.
p. r. e. s. e. n. t. e. s. s. e. u. i. d. e. n. e. s. p. r. o.
p. r. e. s. e. n. t. i. b. u. s. i. n. t. a. c. t. u. s. s. i. n.
i. n. a. f. f. e. c. t. u. i. b. u. s. p. e. r. s. o. n. a.
a. q. u. a. p. o. s. s. i. s. a. n. q. u. e. a. g. i. t.
d. i. c. i. t. u. r. q. u. a. r. e. s. i. n. a. f. f. e. c. t. u.
s. u. q. s. u. b. j. e. c. t. o. u. e. s. t. a.
a. f. f. e. c. t. u. s. t. r. o. p. a. d. j. u. a. n. s.
s. u. b. j. e. c. t. a.

amantis personam geretes obiurgare, & indignari, & queri, & reprehendere: quemadmodum apud Vergilium Dido queritur primum: Dissimulare etiam sperasti perfide tantum Posses nefas? Deinde iam flagrat ira: Nec tibi diua parentis, generis nec Dardanus furor. Omnia tamen feminae furentis colorem habent. In hac autem parte, non color orationis, sed res ipsa qua agitur, hoc est, quam docere conamur, continetur affectu: in hoc enim dictio impenditur, ut hoc aut illo pacto affectum quempiam esse doceamus. Tertia uia qua tractantur affectus, est, cum auditoris animum tractare nitimur: cuique non querit oratio affectum docere nostrum, sed erueri excitareque cupit alienum. Hocque est, quod secundo numerant loco, qui tria uolunt oratoris esse munera, docere, mouere, delectare.

Sed haec ardentiores habet motus. In Tragodia, inquit, affectus insunt uehementiores, propterea quod in ea illustriores grauiorisque personae quam in Comediae introducuntur &c. L. Ege Horatij libellus de Arte Poetica. Quia res personaeque de medio sumit. Quia in communi hominum uita uersatur, & res personaeque habet plerumque humiles ac uiles, nonnunquam etiam fordidas. Ut ipsa dictio. Ipse orationis ductus ac ueluti color. Colorem. Habitum, speciem. Horatius ridens Ipeciem. De hoc Persius Satyra prima;

Omne uaser uitium ridenti Flacens amico Tangit, & admissus circum praecordia ludit, Callidus excusso populum suspendere naso.

Et ingenio, ut ipse ait, culpam defingere ludo. Lapsus memoriam est. Neque enim apud Horatium hoc carmen legitur, sed apud Persium Satyra quinta. Quo in loco Cornutus inter alia multa his etiam uerbis admonet ipsum poetam Persium:

Verba togae sequeris iunctura callidus acti, Ore tenis modico, pallentes radere mores Doctus, & ingenio culpam defingere ludo, &c.

Ceterum hanc trium horum Satyricorum diuersitatis demum intelligat, qui omnes singulorum Satyras euoluerit, & quidem diligentissime. Sal amaro. Amarulentiores reprehensio, amarulentiores iocae dicta. Solutior orationis libertas. Libertas maior, & quae minus astricta obnoxiaque uilis sit legibus. Decorum orationis illud. Cicero in oratore ad Brutum: Sed est eloquentia, inquit, sicut reliqua rerum fundamentum sapientia. Ut enim in uita, sic in oratione, nihil difficilius, quam quid deceat uidere. Appellatur hoc Graeci nos dicimus sane decorum, de quo praecleara multa praecipuntur, & est res cognitione dignissima. Huius in oratione non modo in uita, sed sapientissime & in poematibus & in oratione peccatur. Est autem, quid deceat oratori uidentium, non in sententis solum, sed etiam in uerbis. Non enim omnis fortuna, non omnis honos, non omnis auctoritas, non omnis aetas, nec uero locus, aut tempus aut auditor omnis, eodem aut uerborum genere tractandus est, aut sententiarum. Semperque in omni parte orationis, ut uita, quid deceat est considerandum. Quod & in re de qua agitur positum est, & in personis, & eorum qui dicunt, & eorum qui au-

Aeneid. 4.

amore

Tractatorum affectuum ratio termina.

Decorum.

diit. Itaque hunc locum longè & late patentem philosophi solent in officiis tractare: non cum de recto ipso disputat. Nam id quidem unum est, grammatice in poetis, eloquentis in omni & genere & parte causarum. Quam enim indecorum est, de stillicidiis, cum apud unum iudicem dicas, uerbis amplissimis, & locis uti communibus: de maiestate Populi Romani & summisse & subtiliter? Hic genere toto. At persona alij peccat, aut sua, aut iudicij, aut etiam aduersarij: nec re solus, sed saepe uerbo: ut sine re nulla vis uerbi est, tamè ea res facta aut probatur aut reicitur, alio atque alio relata uerbo. Sic omnibus in rebus uideum est, quatenus. Et tamen enim fuis quicquid modus est, tamè magis offendit nimium quam paru. In quo Apelles pictores quoque peccare eos dicebat qui non sentiret quid esset factus. Magnus est hic locus Brute, quod te non fugit: & magnu uolumè aliud desyderat. Sed ad id quod agitur, illud satis: cum hoc de cere, quod semper uisurpamus in dictis & factis, minimis & maximis: cum hoc iniqua decere dicimus, illud non decere: & ad id usque quaeque quantitas sit appareat, in alijsque ponatur, aliudque, totum sit, uerum decere an oportere dicas? Oportere enim perfectione declarat officij, quo & semper uideum est, & omnibus decere, quasi aptum esse contentanemque: & temporis & personae. Quod cum in factis sapientissime, tum in dictis ualeat, in cultu denique, in gestu & incessu? Contra idè dedecere. Quod si poeta fugit ut maximu uerbu, qui peccat etiam cum proba oratione affingit improbo, stultone sapientis: si pictor ille uideat, cum immolada Iphigenia, tristis Calchas esset, miserior Ulysses, misereretur Menelaus, obtulendū caput Agamemnonis esse, quonia summū illum luctu penicillo non posset imitari: si denique histrio quid deceat querit: quid faciendum oratori putemus? Apud Virgilium Dido. Quarto Aeneidos.

Affectus, nunc ex solis rebus, nunc ex solis personis, nunc ex utrisque duci posse. Neque uero frigidus esse debere, sed paulatim augendos: Tum quomodo augeri possint, & quo rursus modo imminut.

CAP. III.

Via nascitur autem omnis affectus (ut diximus) Cap. 1. huius lib.

Quasi quidem pro aliena suscipitur persona, ex rei specie ad quae uicic, quae uel euenit, uel expectatur, proinde ut ea bona namalae creditur: & existimatione personae, quia uel digna eam, uel indigna eo casu putamus: tertium per se saepe accedit personae, quae rem opera consilioque explicuit: quibus uero affectibus pro nobis mouemur, sufficit quidem res: efficientis tamè etiam persona saepe adiungitur: saepe etiam & nostra persona, quod ad dignitatem indignitatemque pertinet, in his ipsis uitimur affectibus, si quid ea alterutram in partem habeat notabile. Ex his ergo, uel omnibus, uel singulis argumenta ducentur, pro rerum conditione, & affectus quem conamur excitare natura. Cicero quidem quandoque ex persona solum ducit, ut pro Plancio, pro Sylla. Quandoque ex re, ut in Nauarchorum casu deplorando, con-

1. per hunc
2. per hunc
3. per hunc
4. per hunc
5. per hunc
6. per hunc
7. per hunc
8. per hunc
9. per hunc
10. per hunc

Quem Clodiani
postulabāt lege
Cornelia de fici-
riis.
Lib. 2. ca. 4.

tra Verrem. Quandoque ex utrisque, ut pro Quintio. Pro Milone uerò cum personam Milonis indignam eo casu docuisset, pro re (ut alio loco pluribus diximus) suam subiecit personā, et suis lacrymis tāquam iustis maximēq; fauorabilibus causam commendauit. Nō sunt autem eò ducēda argumētationes, ut colligere nitamur, miserendū, inuidendū, irascēdū, fauendū esse. Satis est de re personāque demōstrare, id quod natura affectus postulat: ut res bona uel mala, persona digna uel indigna sit. Quod si rectē et ex sententia fiat, sitq; auditoris animus qui oratiōe possit expugnari, sequetur affectus ultrō. Rapidus enim est, et tātū opus est cōpisse. In reliqua, cū semel impetū collegerit, uelut decedentes summis mōtibus torrentes, præcipiti per decliue cursu deuoluitur. Est igitur omnis dicentis in hoc conferenda cura, ut affectum, qui dicendo repente non potest fieri summus, paulatim excitemus oratione: demissaque operam, ut rerū et personarum aestimationem, in hanc illamue partem, uelut gradibus quibusdam ab infimo ad summum perducamus. Quod tum amplificationem, tum argumentationem Rhetores uocant. Sicut enim in rebus, propē laudis est expers ea quæcumque tantum generis sui nomen tuetur, proximūque est à conuicio, dici (quod dici solet) est quidem homo, sed solum homo est. est doctus, sed præterea nihil. Ingentem rem, spectandam, admirandāq; esse oportet, et quæ oculis animōsq; suspendat, quæcūque debet insigni aliquo loco numerari. Sic etiā, ne affectus quidem meretur nomen, quisquis est à mentis tranquillitate proximus. Ergo ut moueri, rapi, ardere dicatur auditor, magnitudo rebus est addenda, perque omnia quæcumque possimus res extollendæ sunt incrementa. Sicut autē quantitate magna quædā per se in rerū toto genere creditur, ut mons

Paulatim augē-
dos esse affectus.

Id est, nō longe
à conuicio distat,
& propemodum
conuiciū est.

Nō frigidus sed
vehementes exci-
tandos esse affe-
ctus.

Affectus qua ra-
tione augeri
possunt.

omnis, etiam elephas magnus dicitur: alia comparatione magna dicitur, ut adamas adamanti minori cōparatus, et granum milij minori grano milij, dicitur magnū. Sic etiam in his quorum aestimatio initur, et quæ nosra opinione magni putantur, quædam per se uidentur talia, quædam comparatione tolluntur. Per se magna uidentur, ut religio, patria, parentes, coniuges, filij, uita, ualetudo, honor. Et hæc quidem omni hominum generi. Alia sunt magna singulorum opinione. ut quicquid est quod unicuique maiorem in modū desideratur, ut sitienti potus, esuriēti cibus, studēti eruditio, auaro pecunia. Cum uolumus ergo aliquid augere, docebimus pertinere ad hæc tuenda, uel paranda, uel ad ea quæ obstant istis depellenda. Quanto plura in hoc genere coaceruabimus argumenta, et alia super alia congeremus. tanto fiet res maior. Vt cum docuerimus nō posse quem sine eo de quo differimus, incolumitatem tueri. Deinde addamus, ne uitam quidem in tuto sibi fore. Post hæc, idem periculi parentes manere. Iam patriam quoque et aras focosque in discrimē adductum iri. Pro cuiusque rei natura, ingenioque auditoris hæc erūt adhibenda. Videndūque, ad quam partem rerum earum, quæ uel ab omnibus magni putantur, uel priuatim ab his qui audiunt, id quod in orationem uenit, possit accommodari. Nāq; hoc inter utilissima fuerit, uidere, quid is apud quē dicimus, maxime probet: quædauer setur, in quē sit prior affectū. Alius enim ab ira facilius aufertur, alius est aduersus misericordiam infirmior, quosdam inuidia torquet, aliquos proptius metu cōcussis. Ergo et hæc et quibus rebus facilius in ista feratur, diligenter erit explorandum. et qua parte facillimē uictoriam cedent, ea erūt accerrimē oppugnandi, Cōparatione uerò res tolluntur, aliàs quidē nō expressa

Dupliciter re ad
paratiōe augeri

per orationem comparatione, sed tacite audientis animo collecta: aliàs aperta, & dicendo demonstrata. Prior iste comparationis modus fit, uel cum rem de qua differimus in partes spargimus, & uelut unam in multas distribuimus. Multa nanque, uno, quia plura sunt, maiora quoque uidentur. Sic qui bellum dixit, omnia quæcunque solent in bello fieri comprehendit. At qui metus hostiles, prædas, incendiæque uillarum, expugnationes oppidorum, cædem popularium, impensas militares, uastationem agrorum, famem, egestatem, omniæque ferro & flamma diruta, omnia sanguine conuersa dicit, quenquam nihil ille plus dixerit, id tamen consequetur per sepe, ut cum sic dixerit, dixisse omnia: cū aliter, hoc est, solo belli nomine, nihil ferè dixisse uideatur. Præterea maiora uidentur quæ instant, quæ quæ uel præterierunt ex multo, uel futura sunt. Quoniam hæc, spei metusque locum admittunt: illa, solatiū desideriumue percipiunt, factō iam tandem sine rerum. Ergo si res de qua differitur præterit, aut adhuc futura est, colligendum tamen est, ea secuta esse uel præuentisse, quæ in præsentia bene aut malè nos habeat, prout est rei natura de qua dicitur. Adhæc, præsens rei conspectus præcipue penetrat animos, nec est res ulla ad mouēdos affectus potentior. Segnius enim (ut inquit Horatius) irritat animos demissa per aurem, Quam quæ sunt oculis subiecta fidelibus. Detectæ itaque sunt in aduerso pectore cicatrices in concione, & uulnera deligata in iudiciis, & parentum cognatorumque lachrimæ, infantium puerorū ætas, reorū sordes prolata in conspectum, & præsentibus aptata oratio. Quod si minus res patitur fieri, oratione tamē conatur quæ maximè datur, rem uelut in conspectum dare, & oculis subicere. quod describenda re, & imagine eius uerbis exprimere.

da, eo quod ^{san. respiciunt} Græci, nostri euidentiā interpretati sunt, maximè consequuntur. Aperta uerò cōparatione res crescunt, quoties aliis quibus eas præferimus adhibeatur, & earū collatione magnitudo ipsarū colligitur. Sicut autem in quantitatibus, quoties duæ pluresue conferuntur, maior est ea quæ sola manet, & quam non usquequaque aliarum magnitudo assequitur: Sic in hac comparandi ratione, quicquid aliquid habet quod non sit sibi cum aliis commune, ea parte reliquis maius uidetur, qua solum eminent, reliquasque (ut ita dicam) à tergo relinquit. Cicero itaque, cum pro M. Marcello restituito, Cæsari gratias agit, præsentem illam clemētiā omnibus bellicis Cæsaris prætulit laudibus. Quomā bellicæ rei decus, & milites & tribuni & auxilia etiā mumeri sibi ascriberet: uellentq; cūcti uenire in eius societate gloriæ. hæc autē clemētiæ, solius sua esset. Et bellicas laudes multa turbulēta, aspera, horrida, qualia fert bellorum necessitas, habere: clemētiæ laudē benignā, plenā modestiæ, plenam fauoris esse. In bello quoq; uires humanas humanis uinci uiribus: clemētiā animos pectoraq; uincuntium, qui inuicti uiribus sunt, placare. Hæc itaque quia clemētiæ cōueniunt soli, præfertur hac in parte bellicæ uirtuti. Quod si quis è diuerso uolet colligere, quibus rebus bellicæ uirtus à clemētia separetur, poterit eam similiter multis præferre clemētiæ. Clementiam enim pacatis conuenire rebus, & pacis potius ornamentum esse, q̄ periculorum præsidium. bellicam uirtutem, rebus in ultimū discrimen adductis succurrere solere: & patriam parentesque ab his quæ uictori collibuisse defendere. Et clemētiæ laudem uelut in medio positam cuius posse contingere: bellorum gloriam non nisi rarissimum quēque consequi. Sic etiam, non hominis modo, sed omnium animalium esse

156
 a. l. o. 2. do ve se fm. q. d.
 sicut uolentes em. tennia in
 expensu quidam uolunt
 Alter comparandi
 di modus.
 sicut q. d. appella
 re me am. ego sum p. p.
 pro p. p. si u. n. an. s. o. c. l. b. y.

aliquosque
 conferre
 esse
 pare nihil dicit
 ferunt in suis
 dicunt non fore
 in uoluntate
 in se non uolunt
 in se non uolunt
 in se non uolunt
 in se non uolunt
 in se non uolunt
 in se non uolunt

usu. Sunt tamen etiam tradita eius praecepta, quatenus tradi praeceptis potest, quorum auctores Cicero & Quintilianus notiores sunt, quam ut sint indicandi. Et de affectibus quidem haec sufficiat dixisse.

Ex rei specie. J Protrites bona aut mala, vitilis aut nocitura, digna aut indigna videtur. Pro Milone. J Que Clodiani postulabant Lege Cornelia, de Sicarijs. Sic, qui bellum dixit. J Hunc in modum & Fabius libro octavo, de enargia. Sic vrbium, inquit, captivitas est in miseria. Sane dubio enim qui dicit expugnatam esse civitatem, complectitur omnia quaeque talis fortuna recipit, sed in affectus minus penetrat brevis hic velut nuncius. At si aperias haec quae vno verbo inclusa erant, apparebunt effusa perdomos ac templa flamma, & ruerentium tectorum fragor, & ex diversis clamoribus vnus quidam sonus, aliorum fuga incerta, alij in extremo complexu suorum coherentes, & infantrum fletuumque ploratus, & male vsque in illum diem servati fato senes, rui illa profanorum facrorumque direptio, effertentium praedas repetentiumque discursus, & acti ante suum quisque praedonem catenati, & conata retinere infantem suum mater, & sicubi maius lucrum est pugna inter victores. Licet enim omnia, vt dixi, complectatur euenus, minus tamen est totum dicere, quam omnia. Segnius enim, vt inquit Horatius. J

In arte poetica,

Aut agitur res in scenis, aut aeta refertur.

Segnius iritant animos demissa per aures,

Quam quae sunt oculis subiecta fidelibus, & quae

Ipsae sibi tradit spectator, &c.

Deteat in iudicijs cicatrices & vestes saesae.

Deteat itaque sunt in aduerso pectore cicatrices.) Fabius libro sexto: Non solum autem, inquit, dicendo sed etiam faciendo quaedam lachrymas mouemus. Vnde & producere ipsos qui periclitentur, squales, atque deformes, & liberos eorum ac parentes, institutum: & ab accusatoribus offendi cruentum gladium, & lecta e vulneribus ossa, & vestes sanguine perfusas videmus, & vulnera resoluunt, ac verberata corpora nuda. Quarum rerum ingens plerumque vis est, veluti in rem praesentem animos hominum ducentium. Haec ille. Et Antonius secundo de oratore: Sensi equidem tum, inquit, magno opere moueri iudices, cum excitauit mecum, ac fordidatum senem, & cum ista feci quae tu Crasae laudas, non arte, de qua quid loquar nescio, sed metu magno animi ac dolore, vt distinctam tunicam, vt cicatrices ostenderem, cum C. Marius meo rorem orationis mea praefrens ac sedens multum lachrymis suis adiunaret: cumque ego illum appellans, collegam ei suum commendarem, atque ipsum aduocatum ad communem imperatorum fortunam defendendam inuocarem: non fuit haec sine lachrymis meis, non sine dolore magno miseratione, omniumque deorum, & hominum, & civium, & sociorum imploratio: quibus omnibus verbis, quae a me tum sunt habita, si dolor abfuisse meus, non modo non miserabilis: sed etiam ridenda fuisset oratio mea, &c. His non sunt admodum dissimilia, quae de epilogis Ciceronis diximus libri secundi capite quarto. Quae in Graeci. Quam in Graeci Graeci, eam nos efficaciam: quam illi in Graeci, nos euidenciam appellamus. Quae de Fabij Quintilianii, sexto Institutionum libro verba sic habent. Insequitur in Graeci, quae a Cicero illustratio, & euidencia nominatur: quae non tam dicere videtur, quam ostendere: & affectus non aliter quam si rebus ipsis interessimus, sequitur. Meminit eiusdem rei idem author libro quarto, & rursum libro octauo. Cicero itaque cum pro M. Marcello resisteret, Longum sit atque haud scio an etiam superuacuum, hic ascribere verba Ciceronis. O ratio extat: qui vult esse, priusquam reuertetur Romam, hunc M. Marcellum, cum a Caesare resisteret esse, priusquam reuertetur Romam, familiaris quodam suo Pub. Magio Chilone occidit fuisse, quem admodum in epistola Ciceronis lib. 4. quadam ad Ciceronem refert Ser. Sulpinius. Hocrates in Helenes laudatione.) Est

Familiaris epist. Ciceronis lib. 4.

& haec laudatio hodie in manibus, quam obrem no est cur de ea quicquam dicamus. Porro, ad exacte intelligendum locum hunc, plurimum momenti attulerint ea, quae habet Quintilianus libro sexto, de affectibus: & de amplificatione libro octauo. Vnde in causa Murenae Cicero. J Plutarchus in vita M. Catonis de hac Murenae defensione loquens: Cum vero dies, inquit, dicenda causa venisset, Cicero, qui per id tempus erat Consul, Murenam defendit, varijs modis Stoicos philosophos, & ista quae appellantur Paradoxa illudens. Ex quo cum multum risum iudicibus iniecit, ipse quoque Cato subridens, ijs qui iuxta altabant, dixisse fertur. Dij boni, quam ridiculum habemus consule. Verba haec de re Ciceronis ascriptimus libro secundo. Atque infra etiam de eadem dicemus causa, capite huius libri duodecimo. Demosthenem quoque tradunt. J Videtur mihi & hic locus vnus esse ex illis, quos dixi emendatum fuisse Rodolphum, si opus recognouisset. Quippe vbi nos reposuimus, orauisse, ibi etiam exemplar illud scriptum, quanquam id hac parte non erat manu Rodolphi, non orauisse, aut orasse, sed orauit habebat. Qui lapsus eiusdem plane farinae est cum eo, cuius meminimus in principio libri secundi, quo etiam in loco plura de eiusmodi labeclibus diximus. Quod autem ibi cum diximus, ab Rodolpho ita scriptum fuisse, vt haberet Louanij excusum exemplar, eam coniecturam interim certiore fecit exemplar scriptum, praeteritum cum id ea vtique parte ipse exarasset Rodolphus. Fabular porro huius quae dicitur fuisse vsus Demosthenes, & Erasmus in Chilliadis mentionem fecit. Constat haec facultas, J De ridiculis, ac risu multa Fabius libro sexto, & M. Cicero libro secundo, de Oratore.

Catonis de Ciceroe verbum.

QVOMODO OBLECTANDVS ORATIONE AVDITOR.

Duplicia esse quae nos delectent, ut quae partim sensu, partim mente percipiuntur. Atque omnino duplicem esse uoluptatem, quae percipiatur ex oratione, quaedam alia ex rebus, alia ex ipso orationis genere nascatur. Tum quae res sensum, quae mentem delectent. Et quomodo ipso orationis genere delectandus auditor.

Cap. IIII. Xplendus erit mihi fortasse numerus. Et, quia docendi rationi, mouendi praecepta subicimus, aequum videbitur, ut quae iucundam faciant orationem, subdamus. tametsi alio docuimus loco delectationi nullam inueniendi certam rationem posse accommodari, magisque praereceptionem huius partis ad Rhetora, quam ad Dialecticum pertinere. Quia tamen ex rebus etiam nascitur orationi delectatio: res autem inuentiones praecipue subduntur, ideo pauca etiam de hac parte dicamus. Delectatio (ut diximus) quia per motum est cognitivae virtutis, duae sunt autem virtutes cognitivae, sensus, & mens, idcirco duplicia sunt quae delectant: quorum alia sensu, alia mente percipiuntur. Et ij quidem, qui magis sensibus uiuunt, & corporis tenentur uolupta-

Lib. 1. cap. 14.

Delectatio dicitur ephrasia est de replex. Nemo ex epistola non inuenerit. Nemo est in oculis. Delectatio sensus. Quae res sensu percipiuntur. Quae res mente percipiuntur. Quae res corpore percipiuntur. Quae res spiritu percipiuntur. Quae res intellectu percipiuntur. Quae res ratione percipiuntur. Quae res sapientia percipiuntur. Quae res virtute percipiuntur. Quae res bonitate percipiuntur. Quae res iustitia percipiuntur. Quae res pietate percipiuntur. Quae res castitate percipiuntur. Quae res continentia percipiuntur. Quae res temperantia percipiuntur. Quae res modestia percipiuntur. Quae res simplicitate percipiuntur. Quae res sinceritate percipiuntur. Quae res integritate percipiuntur. Quae res firmitate percipiuntur. Quae res constantia percipiuntur. Quae res perseverantia percipiuntur. Quae res fortitudine percipiuntur. Quae res audacia percipiuntur. Quae res magnanimitate percipiuntur. Quae res liberalitate percipiuntur. Quae res magnificencia percipiuntur. Quae res gloria percipiuntur. Quae res honor percipiuntur. Quae res potestas percipiuntur. Quae res auctoritas percipiuntur. Quae res reverentia percipiuntur. Quae res respectus percipiuntur. Quae res timor percipiuntur. Quae res timore percipiuntur. Quae res metus percipiuntur. Quae res horrore percipiuntur. Quae res indignitas percipiuntur. Quae res infamia percipiuntur. Quae res opprobrium percipiuntur. Quae res contumelia percipiuntur. Quae res derisio percipiuntur. Quae res sarcasma percipiuntur. Quae res iocus percipiuntur. Quae res ludibrium percipiuntur. Quae res risus percipiuntur. Quae res hilaritas percipiuntur. Quae res iocunditas percipiuntur. Quae res letitia percipiuntur. Quae res gaudium percipiuntur. Quae res voluptas percipiuntur. Quae res delectatio percipiuntur. Quae res contentio percipiuntur. Quae res quietudo percipiuntur. Quae res tranquillitas percipiuntur. Quae res serenitas percipiuntur. Quae res iocunditas percipiuntur. Quae res hilaritas percipiuntur. Quae res iocunditas percipiuntur. Quae res hilaritas percipiuntur. Quae res iocunditas percipiuntur. Quae res hilaritas percipiuntur.

sita paulatim, & occulto gradu ad id quod instituunt adve-
 pant. Vtilis est differenti hæc transeundi ratio, si quãdo res
 diuersas una cõplecti uolet oratione, sic ut nõ turbatã disie-
 ctorum membrorum formam, sed unius faciem corporis præ-
 stent. Vtilis etiam, si quando de re tali dicendum sit, à cuius
 prima mentione abhorreant aures, ut posito fauorabili ali-
 quo principio, sensim & plumbeo (quod aiunt) pede, ad id de
 quo dicturi sumus deducamur. Cuius rei est egregiũ in pri-
 mis Ciceronis exemplum in orationis exordio, quam contra
 legẽ Agrariam in concione dixit. Quod exordij genus Rhe-
 tores insinuationem dixere. Cum enim nihil uideretur magis
 exasperaturum Populi Romani animos, quã contra legem
 Agrariã, hoc est, spem alimentorum suorum differentem, er-
 go dilata omni rei istius mentione, primum cœpit, non ordiri
 se orationem de laudibus maiorum suorum, ne illis potius quã
 populi beneficio consulatum acceptum referre uideretur, &
 popularem se Consulem hoc ipso uelle uideri, idque in Senatu
 initio consulatus sui dixisse, permultãque alia in hanc ipsam
 sententiam: nec esse qui Gracchanas actiones improbet, nec
 cui displiceat, si quis de populi commodis ferat. Cumque mul-
 tis huiusmodi populi molliuisset aures, paulisper & pede-
 tentim allabi ad rem cœpit, nec statim cõtra tendere, sed pri-
 mum uoluisse socium se Rullo adiungere, qui cum refugeret,
 tandemque omnia se diligẽtius inquisisse diceret, tum demum
 sed delatus est, ut non se contra legẽ Agrariam dicere: sed
 cõtra Rulli dominatum, qui legis specie parabatur, doceret.
 Conueniens itaque fuit hoc in loco transitio latens, ut fauo-
 rem quem dicendi initio colligebat, nunquam abrupta re etiã
 ad asperiora transferret. Digrediendi autem crebrior &
 magis permessa poëtis libertas. Secunda deinde alijs, ut quis-

in opibus scriptis in prole
 in se sed in scriptis
 habere

Ad populam ad
 Quinces.

agric

sentis agris
 ex eo ad

que est poëtis dicendi libertate proximus. Sed, quia digre-
 diendi ratione sumus adducti ut digrederemur, rursus ad in-
 stitutum reuertamur. Secundum diximus esse quo delecta-
 ret nos oratio, ipsum orationis genus, quã in parte primũ est,
 ut habeat oratio motus animorum, colloquia personarum, cõ-
 silia euentusque rerum inopinatos. Quæ quidem quanquam
 ad res pertinere possint uideri, ex oratione tamen capiunt,
 quod delectat. Argumento est, quod eadẽ hæc magna ex par-
 te, si uideamus, non modo non delectent, sed offendat. Idcirco
 in oratione, non tã res ipsa, quam imitatio orationis qua ex-
 primuntur ista, uoluptati est. Et quẽadmodum in pictura, ple-
 raque gratissima sunt propter solam imitationem, nec tam res
 quam ingenium miramur imitantis: sic cum in oratione, per-
 sonis sua pro cuiusque natura conditioneque uerba tribuntur,
 & animorum affectuumque omnium figura effingitur, idque cõ-
 sequitur oratio, ut nõ dici sed agi uideatur res, & in ani-
 dam imagine audientis animus uelut mediũ se ipse intra actũ
 iactationemque rerum cõstituit, id quoniã fit orationis uirtute,
 non rerũ natura, idcirco est etiam orationi iure tribuendum.
 Cuius quidẽ gratia capacissimum est omnium poëma. Quia
 enim non re sequitur oratio: sed uoluptati orationis res apta-
 tur, utque maxime placitura sunt, sic omnia finguntur, idcirco
 summa est ei captãde uenustatis istius in oratione libertas.
 Proxima est historia, seuerior tamen & contractioris fron-
 tis, ut quam illæsa ueritate ludere oporteat. Ciuilis etiam ora-
 tio in narrationibus, sæpẽ etiam & inter argumentãdum, uel
 ueris personis uel fictis, affectus suãque uerba tribuit, &
 non parum hæc orationis gratia sibi indulget. Ne in dialogis
 quidẽ philosophi expertes huius laudis fuerit. Est apud Pla-
 tonem uidere, tam diligenter effectas differentes personas,

Qua ratione ip-
 sum orationis ge-
 nus delectet.

in opibus scriptis
 in se sed in scriptis
 habere

in opibus scriptis
 in se sed in scriptis
 habere

in opibus ad in ueris acco
 der ueris p poe
 nõ, sepe ad in ueris que
 in

in opibus scriptis orationis
 uel dialogica uel ueris
 sepe philosophia cognita

ut non Platonis, sed personæ: non uerba audire, sed uultus in-
 tueri uidearis. In his in quibus ipsa Philosphi loquitur per-
 sona, aut si qua sunt que posita sunt extra actus rerum, &
 prætraque affectus, exiguis relinquuntur istis locis. Hocque præ-
 cipue hac in parte, cū ipsi differunt personæ tribuitur ora-
 tio, delectat, quod & in alijs omnibus generibus quæ diximus
 gratissimum est, si boni emineant dicentis in oratione mores,
 hoc est, si non sit de se arrogans, si de alijs modesta oratio, si
 benignum candidumque de rebus proferat iudicium. In pri-
 mis que placet simplicitas illa omnia in melius fleētentis. Iunat
 tamen interim libertas, dicentis, sine aliena contumelia, quid
 sentiat. Harumque rerum, sicut omnium in dicēdo uirtutum,
 obseruantissimus fuit ubique Cicero. Sunt & præter hæc in
 oratione quæ delectant, quæ propria sunt orationis, sententiæ
 graues, acutæ, nouæ, expectatæ, dicta faciet, amaræ, falsæ,
 prudenter. Ornamenta etiam omnia uerborum, sententiarum,
 & compositionis. Sed hæc eloquendi ratione continentur, &
 idcirco ab his qui huius rei præcepta tradiderunt expectata.

Delectatio, ut diximus.] Superiori libro dictum hoc fuit, Delectat est tale aliquid
 adhibere, cuius sensu atque perceptione is qui accipit gaudet. Vel, est aliquid facere, quod
 fit sensui eius qui id percipit accommodatum. Quorum tamen maxime sunt libera-
 lia.] Pulchrum me hercules hac de re caput est apud Aulium Gellium libro decimono-
 no, Quing; (inquit) sunt hominū sensus, quos Græci διὰ βίωσιν appellat, per quos volu-
 ptas animo aut corpori queri uidetur: gustus, tactus, odoratus, uisus, auditus. Ex his om-
 nibus quæ immo dica voluptas capitur, ea turpis atque improba existimatur. Sed enim
 quæ nimia ex gustu atque tactu est, ea uoluptas, sicuti sapientes uiri censerunt, omnium
 rerum foedissima est. Eo sique maxime, qui duabus istis beluinijs uoluptatibus sese dedide-
 runt, grauissimi uitij uocabulis Græci appellant ἀκατάστοιχοι vel ἀκαταστοιχοί. Nos eos uel in-
 continentis dicimus uel intemperantes. ἀκατάστοιχοι enim si interpretari coactūs uelis, ni-
 mis id uerbum insolens erit. Ista autem uoluptates duæ, gustus atque tactus id est, libi-
 dines in cibos atque in Venereis prodige, solæ sunt hominibus communes cum bestijs,
 & idcirco in pecudum ferorūque animalium numero habetur, qui quisque est his beluinijs
 uoluptatibus præuinctus. Et paulo post: Quis igitur habes aliquid humani pudoris, uol-
 uptatibus istis duabus coeundi atque comediendi, que sunt homini cum fæc atque affino
 communes, gaudeat? Socrates quidem dicebat, multos homines propterea uelle uiuere ve-
 ederent & biberēt: se se bibere atque esse ut uineret. Hippocrates autem diuina uir Scien-
 tia, de coitu uenero ita et existimabat, partem esse quandam morbi teterrimi, quem nostri
 comitalis dixere. Namque ipsius uerba hæc tradidit, ουισοισι τον τωτον μαγειρον τωτον κωτον

Socratis uerbu.
 Hippocrates de
 coitu.

*ut non Platonis, sed personæ: non uerba audire, sed uultus in-
 tueri uidearis. In his in quibus ipsa Philosphi loquitur per-
 sona, aut si qua sunt que posita sunt extra actus rerum, &
 prætraque affectus, exiguis relinquuntur istis locis. Hocque præ-
 cipue hac in parte, cū ipsi differunt personæ tribuitur ora-
 tio, delectat, quod & in alijs omnibus generibus quæ diximus
 gratissimum est, si boni emineant dicentis in oratione mores,
 hoc est, si non sit de se arrogans, si de alijs modesta oratio, si
 benignum candidumque de rebus proferat iudicium. In pri-
 mis que placet simplicitas illa omnia in melius fleētentis. Iunat
 tamen interim libertas, dicentis, sine aliena contumelia, quid
 sentiat. Harumque rerum, sicut omnium in dicēdo uirtutum,
 obseruantissimus fuit ubique Cicero. Sunt & præter hæc in
 oratione quæ delectant, quæ propria sunt orationis, sententiæ
 graues, acutæ, nouæ, expectatæ, dicta faciet, amaræ, falsæ,
 prudenter. Ornamenta etiam omnia uerborum, sententiarum,
 & compositionis. Sed hæc eloquendi ratione continentur, &
 idcirco ab his qui huius rei præcepta tradiderunt expectata.*

Plumbeo, quod aiunt, pede.] Hoc est, quasi suspenso ac minus firmo gressu, pedetè Plumbeo pede.
 tim, paulatim. Cicero quodam in loco fingidum argumentum plur heum pugionem
 appellat. Quem eundem sensum habet & illud, plumbeo iugulare gladio. Quam cō- Lex agraria.
 tra legem Agrariam.] Hæc est lex illa agraria, de qua toties mentio fit apud auctores,
 quæque omnium propè bellorum ciuiliū fons & origo fuit. Primus eam promulgauit
 Sp. Cassius regni affectator. Secuti eum sunt multi, qui id ipsum fecere, uerum maximos
 omnium motus hæc in re excitarunt C. & Tiberius Gracchi. Ocasio eius legis ferendæ
 fuit eiusmodi. Solebant Romani, quantum vicini agri hostibus admissent, partem ven-
 undare, partim redigere in publicum, & tenuioris fortunæ ciuibus modica pensione ve-
 vendum locare. Sed posteaquam diuites, ita ut fit, augere eas pensiones cœperet, & paupe-
 res à conducendis agris excludere, lata lex est, qua supra quingenta agri iugera cuius Ro-
 manis habere prohibebatur. Verum ea lex paucos admodum annos contra locupletes
 auxilium fuit. Ac principio quidem subornati sunt alij quidam, qui in illorum usum agros
 conduceret. Deinde uelut abrogata iam lege, ipsi etiam suis editis nominibus omnia oc-
 cupare cœperunt. Cui tam inexplète diuitum auaritiæ, sæpè à tribunis plebis, cum nia-
 ximo Reipub. motu obuiau iri cœptum. Id quod tempore Ciceronis fecisse & Rullumque
 facile ex ipsius Ciceronis contra Rullum oratione apparet. Nec esse qui Gracchianas
 a Giones improber,] Duo fuerunt Gracchi, quorum hic facit mentionem Cicero, Caius &
 Tiberius: quibus tanta cura fuit rogandæ ferendæque legis agrariæ, ut perire maluerint
 ambo, quam ab ea actione desistere. Et Tiberius quidē ductu P. Scipionis Nasice, Caius
 uero L. Opimij consulis occisus est. Vitam uirtuēque scripsit Plurarchus.

Gracchi.

Copia breuitatēque facillime aut offendit auditorem aut delectari, quare non
 abs re fore, si de his quoque paucis agatur. Tum, quo modo copiose, quo
 modo breuiter dici possit. Quis utrobique seruandus modus. Et quibus breui-
 tas, quibus uertas orationis conueniat.

CAP. V.

Copia uero & breuitas in dicendo, quoniam præsertim
 istis inter cætera delectamus & offendimus, cōstātq;
 etiam in uentione ista, non alienum uidetur ab insti-
 tuo nostro, paucis de his dicere. Cōstat autem orationis uber-
 tas, uel quia pauca quidem, multis tamen eloquimur: uel quā-
 uis paucis dicamus, congerimus tamen multa, atque ut non ma-
 gni tudine, ac uero tamē rerum tendimus orationem: uel, quod
 affluentissimum est, multa dicimus de multis. Si ostenderimus
 autem, quomodo multa, & quomodo multis dicatur, tria hæc
 cuiusmodi sint, facile erit perspectu. Multa dicuntur, &
 expositione & argumētatione. Expositione dicuntur multa, cū
 non satis habemus summas tantum rerum explicare: sed par-
 tes omnes prosequimur. Qui dicit enim, Iuno quoniam ode-
 rat Troianos, nauigante ex Sicilia Aenea classē eius dis-

tribertatem, cō-
 piamq; orationis
 triplici ratione
 censitare.

Multi quomodo
 dicamus ex-
 positione.

*hæc in re
 penuria copia
 hoc uel uel copia
 res penuria
 hoc uel uel copia
 res uel uel copia
 hoc uel uel copia
 res uel uel copia
 hoc uel uel copia
 res uel uel copia
 hoc uel uel copia
 res uel uel copia
 hoc uel uel copia
 res uel uel copia
 hoc uel uel copia
 res uel uel copia*

mittamus, cuiusmodi est, Dixit & multa alia, quæ nunc non est narrandi locus. & Dixit quæ ad rem pertinere putabat, & Respondit quæ sibi uisum est. Quæ moderatio plerisque nostræ ætate studia tractantibus usque adeo deest, ut non solum uelint quicquid de re dici possit exequi, sed etiam cuiuscumque ulla parte potest inferri mentio, id indigne quæsitum accersant, & quanquam diuersa, quanuis repugnantia proposito suo, uiribus detorta tamen inculcent. ex quo id in friuolis plerisque & leuissimis quoque rebus nullus scribendorum uoluminum neque modus neque finis sit. Post hæc, si non singulas rerum particulas dicendo prosequemur, sed satis habebimus summas & uelut fastigia rerum perstringere. Cuius rei, cum multa sint apud authores exempla, cuiusmodi est apud Virgilium: Punicæ regna uides, Tyrios & Agenoris urbem. & tota sum data Carthaginis explicatio quæ sequitur. Itē in quinto, Interea Aeneas urbem designat aratro, Sortiturque domos, hic Ilion, hæc loca Troiæ, & reliqua. Sic apud Terentium, Placuit, despondi, hic nuptijs dictus est dies. Tum præcipue poterunt istud ostendere argumenta comædiarum, quæ paucissimis uersiculis, totum fabulæ complexum continent. Et declamationum themata, quæ cum breuia admodum sunt, uerbosissæ exponuntur plerumque in declamatione narrationibus. Sic & apud scriptores rerum, crebro uidemus copiose fusisque res diætas ab alijs, rursus ab alijs in paucissima uerba contractas. Postremo, si quid uel ex præcedentibus, aut sequentibus satis potest percipi, ut id ne dicamus quidem. Quod solet autē adijci, ne bis eandem rem dicamus, id cum præcipiendum est, ignarum esse, quid sit breuitas, oportere credam. Ex sequentibus præcedentia intelliguntur, ut apud Virgilium, in quinto, Gaudet regno Troianus Aestes. Ex eo, quod quidem non dixit

Aeneid. lib. 1.

In Andria, Verba sunt Sinonis.

poeta, satis perspicitur, imperio Aestæ subdidisse urbem recens conditam, & depositos in ea Troianos. Sic apud Terentium in Andria, ex eo quod dixit Crito, eius morte ad me lege redierunt bona: nec mortuam eam esse, nec cognatam sibi prædixerat, utranque tamen ex eo colligitur. Ex præcedentibus, ut quoties mandata, consilia, causasue explicuimus, quibus uel ordo sequentium rerum, uel uis facile perspicitur, quale est in Phormione Terentij: Est parasitus quidam Phormio, & quæ sequuntur. Deinde subiicit: Ego te cognatum dicam, & tibi scribam dicam. Non dicit, hoc dixisse Phormionem, quod ipsum ex figura uerborum facile perspicitur. Sed hoc quidem prioris loci exemplum est. Quod autē huius est loci, postquam totum ordinem consilij recensuit, deinde rem ipsam, quæ hoc pacto gesta est, cum posset hinc cognosci, solum dixit, persuasit homini, factum est, uentum est, uincimur, duxit. Argumentationum breuitas in eo posita est, si primū, uel recidamus multitudinem questionum, uel quæ si fusius tenderentur, quæstiones futuræ erant, eæ breuiter argumentationum specie colliguntur. Tum si quas sumimus quæstiones, quam paucissimis argumentationibus confirmemus: sed ne argumentationes quidem late fusque colligamus, uerum nunquam pro tota argumentatione solam ponamus propositionem. ut, Quid repetam exustas Erycino in litore classes? Quid tempestatum regem, uentisque furcetes Aeolia excitos? Singule argumentationes singulis propositionibus explicantur. Quandoque singulis propè uerbis densamus argumenta, ut apud eundem authorem: Quin natam egregio genero, dignisque hymenæis Des pater, & pacem hanc æterno facere firmes. Pro eo quod dicere instituit, ut natam daret Aeneæ: inquit, natam egregio genero: argumentum est, id cir-

et per se hinc ad huc uel hinc ad huc hinc colligitur

In argumentando breuitas.

et unquam fusio pro parochia arguatur, ut breuiter, sufficit.

Veneris uerba 10. Aeneid.

Francis uerba 11. Aeneid.

no debet dicere dicitur. Y iij
8. 2. 1.

sed mihi tamen gratum est. Idem in secunda Philippica: Argum Campanum, qui cum de vestigalibus eximebatur: vt militibus daretur tamen inungi magnam reip. vultus at bitr. abatur: hunc tu compranoribus tuis, & collatoribus diuidebas. R. vultus in Verrem: Nam quis hoc non intelligit, istum absolutum diis hominibusq. inuitis, cum ex manibus Populi Romani eripi nullo modo posse: Verum in hunc omnibus idem casus reperitur, ac proinde vsitator est locutio, & apud Ciceronem frequens. Rarius est quod hic fecit Rodolphus, à quo hi nominatiui, copia, & breuitas, ita in principio orationis ponuntur, vt nullum profus verbum accedat, ad quod villo modo referri queant. quod vt apud alios quoque interim fieri, temere ego negare nō auiam, ita sane quam rara, atque iniustitiam ut esse, planius est, quam vt quisquam possit ire inficias. Et, vt semel dicam quod sentio, aut ego plane fallor opinio mea, aut hic quoq. vnus est ex locis illis, quos re cognouisset Rodolphus, enunctoribus proculdubio in lucē proclisum. Per omnes posset numeros.] Perfectissime, absolutissime. Quoniam pyrate fama Scipionis adducti.] Hac de re ita legis apud Valerium Maximum, libro 2. capite de maiestate: Ad Africanum eundem in Linterna villa se contiuentem, complures prædonum duces videndum, eodem tempore fortē confluxerunt Quos cum ad vim faciendam venire existimasset, præsidium domesticorum in tecto collocavit, eratque in his repellendis, & animo, & apparatu occupatus. Quod vt prædones animaduertērūt, diuisis militibus, abiectione armis, ianua appropinquant, & clara voce nuntiant Scipioni, non vite eius hostes, sed virtutis admiratores venisse, conspectum, & congressum tanti viri, quasi celeste aliquod beneficium expetentes: proinde securum se nobis præstandum præbere ne graueur. Hac postquam domesticis Scipioni retulerunt, fores relerant eoque introniti iussit. Qui postes ianua tanquam aliquam religionissimam aram sanctumque templum venerati, cupide Scipionis dextram apprehenderūt: ac diu osculati, positos ante vestibulum donis, quæ deorum immortalium numini consecrari solent, læti, quia Scipionem videre contigisset, ad lares proprias venerunt. Vbi sit Linternum.] Strabo lib. 5. id oppidum esse ait Campaniæ, inter Sinuessam & Cumas, fluiuiumq. eiusdem nominis præterfluere.

Pyrate ad Scipionem.

Linternum.

Nonus homo.

Præstare sua virtute florere, quia meis nobilitatis initium, & virtutis exemplum.

Demosthenis & Cicero.] De his facit Quintilianus libro decimo: Oratores uero vel præcipue, inquit, Latinam eloquentiam parci facere Græce possunt. Nam Ciceronem cuiusque corā fortiter opposuerim. Nec ignoro, quantum mihi concitem pugnam, cum præferam id non sit propositi, vt ei Demostheni comparem hoc tempore. Neque enim attinet, cum Demosthenem in primis laudandum, vel ediscendum potius putem, quorum ego virtutes pleraque arbitror similes, consilium, ordinem diuidendi, præparandi, probandi rationem, omnia denique que sunt inuentiois. In eloquendo est aliqua diuersitas: densior ille, hic copiosior: ille concludit attrictius, hic latius pugnat: ille acumine semper, hic frequenter & pondere: illi nihil detrahi potest, huic nihil addici: curæ plus in illo, in hoc nature. Salibus certe & comminatione, qui diuo plurimum affectus valent, vincimus. & que sequuntur. Quod modica vocant. [Notum est illud Hesioidi: κλίον ἢ μόνον πόντος. Et Horatius: Est modus in rebus, sunt certi denique fines, Quos ultra citraque nequit consistere rectum. Item Phocylides: πάντων μέτρον ἄριστον, &c. Minus quidem erit mea sententia culpandus.] His

Modis.

planè consona sunt, quæ habet Quintilianus libro quarto, capite de narratione. Et trusus lib. 12. Non enim tam obest inquir, audire superna, quam ignorare necessaria. Cicero tamen in oratore: In omnibusq. rebus, inquit, videndū est, quatenus. Est enim suus cuiusq. modus est, tamen magis offendit nimium quam parum. Nec sanè est vlla maior eloquentiæ fax.] Quam vim habeat in excitando oratore corona atlantium, de ea re nihil attingimus libro. 1. Dominos seruis suis, monosyllabos esse.] Solent enim doctissimi imperiosiores rem indignam censere, si pluribus verbis sit vtendum ad seruos. Atq. adeo dimidiatis interim plenisque verbis sat habent, si quid actum velint, significare. Quod si quis paulo hebetior, non vel ex nutu, vel ex duabus ad summū syllabis quæ sibi Chremes ille suus velit statim intelligat, huius quæ tum ibi obiurgatiōes que fulmina? que tonitrua? & quid non? Cælum ruerē credas, & Ionem ipsum cum omni strepitu suo inde decidere. Tunc vtilitati cedent præcepta.] Quid enim stultius, quid ineptius, quam cum dispendio causæ adherere velle præceptis, quæ in hoc modo sunt inuenta, vt profint, non etiam vt officiant. Porro ad exactam totius huius capitis intelligentiā, plurimum momenti attulerint libri Erasmi de Copia, & quæ de narratiōe breuitate præcipiunt Rhetores.

Plasne an minus dicitur magis peccent.

DE DISPOSITIONE, AC PRIMVM EIVS ORATIONIS, QUAE EXPOSITIONE CONSTAT.

Iam deinceps tractandum esse de dispositione. Ceterum cum dispositio certum aliquem requirat ordinem, idcirco prius videndum esse, quomplex ordo sit rerum. Huncque triplicem esse: naturalem, arbitrium, artificialem. Atque ex his primum rursus quatuor spectari modis: tempore, natura, propositione, & dignitate.

CAP. VI.

E narratione inueniendi, quam commodissimam crediderim, sit nobis hætenus dictum. Nec solum quibus è locis faciendæ esset, sed quæ facillime uia nos ad inuentionē eius quod quaq. de re quaeretur perduceret, quam potius conatus sum apertissime tradere. dixique, quæcumque utilia huic instituto pro captu meo putauit, ut non optimo forsitan euentu, optima certè fide. Reliquū est, ut de dispositione pauca subiiciamus. Et sunt quidem pauca, quæ de ipsa dicantur. Nec enim res est, quæ cōstet ita multis præceptis. Aristoteles in Rhetoricis ne attingit quidem hanc partem, in octauo Topicorū per pauca tradidit. Nec multo plura Cicero & Quintilianus, quiq. alij de ea re dixerunt. Quod excusatius nobis fuerit, si breuius eam perstringamus. Quæ quidem si præterissemus in totum, eam poteramus fortasse

Iam deinceps de dispositione esse agendum.

sed ad dispositio me, ut in illis non facimus. Sed ad hoc non ad hoc. Sed ad hoc non ad hoc. Sed ad hoc non ad hoc.

citur prius, quod est dignatione præstantius. Sic prior est cōsul prætor, & tribuno prætor, & aurum prius argento, & argentum orichalco dicimus. Conuertimus tamē interim, & ab infimo ordinem ducimus: primumque, non quod optimum, sed quod uilissimum facimus. sic in magistratibus quaesturam primam, postremum dicituram: & in metallis plumbum primum, aurum postremum numeramus. nisi tamen hunc ordinē malimus non naturalem sed artificialem potius uideri. Plerumque autem sit, ut id quod alia ratione prius dicitur, alia sit posterius. Vt tempore quidē, pueritia prior est quam iuuenta, æstimatione tamen & dignitate pueritiā iuuetā præcedit. Fieri itaque potest, ut ordo qui alia ratione non naturalis esset, alio tamen captu secundum naturam sit institutus.

In octauo Topicorum per pauca tradidit. Aristoteles Topicorum lib. 8. non in uicium de ordine ac dispositione tractat orationis cuiusque, sed de ea sola, quæ conuenit certaminibus ac confectibus istis scholasticis, aut ubi aliqui uia uoce disceptatio fit. Nec multo plura Cicero & Quintilianus. Quintilianus de dispositione agit lib. 7. Quo in loco inter alia multa dicit & hæc: Quapropter totus hic liber seruiat dispositioni, quæ quidem si certa aliqua uia tradi in omnes materias uilo modo posset, non tam paucis contingeret. Et paulo post: Sed meminimus, inquit, ipsam dispositionem plerique uilitate mutari, nec eandem semper primam quaestionem ex utraque parte tractandam. Cui sit autem dispositio, ut Cicero inquit, distributio rerū. sic ferme & Quintilianus: Dispositio est uilis rerum ac partium in loco distributio. Et alio quodam loco: Dispositio est rerum quam optimo ordine collocatio. In Rhetoricis ad Herennium finitur hoc modo, Dispositio est, per quam illa quæ inuenimus, in ordinem redigimus, ut certo quicque loco pronuntietur. Prout aliud alio prius posteriusue quadrupliciter dicitur. Hæc eadem ferè Aristoteles in iis quæ uocant post prædicamenta. Quamquam is quantum significatum addit, quo id prius dicitur, quod tamen si simul est tempore, tamen alterius causa est. Verbi gratia, Tempore non præcedit diei solis ortus: tamen quia causa diei est, idcirco prior esse dicitur. Fretum Gaditanum. Quod iuxta Gades est in Hispania.

Historiographis & poetis, dum res exponunt, seruandum esse ordinem temporum. Quamquam non ab utrisque eodem modo id fiat.

CAP. VII.

Rudis ergo hæc sunt discrimina. dicamus iam, quis ordo cui orationis generi conueniat, priusque de ea quæ expositione, deinde quæ argumentatione constat. Quæ igitur expositionem habet oratio, si quidem

Historiographis & poetis quis ordo spectandus.

rerum gestarum ordinem aliquem decursumque recenset, naturalem temporum sequitur ordinem. Idque nedum seuerior & fidem captans lectorum historia, sed latius etiā liberiusque poemata, ut quod oblectandis solum auribus sit destinatum. Est tamen differentia poetica dispositionis ab historica, uel maxima, quod poeta solum quantum ad ipsius, hoc est, ad narrantis personam pertinet, in speciem sequitur temporum ordinem: quantum autem est ex rerum gestarum natura, plerumque perturbat eas, atque à medijs orditur rebus, deinde quæ primæ fuerāt, earum posterius personæ colore alicuius aut alio quouis commento infert mentionem. Sic Virgilius (ut notissimo utamur exemplo) ab nauigatione Aeneæ, qua in Africam tempestatibus delatus est, initium facit, quæ fuit circa finem erroris eius. Troia captiuitatē & labores eos, quibus septimum ad id annum, circum maria iactatus, ipse Aeneas, secundo deinde tertioque libro narrat. Quibus in rebus si sequamur colorem narrandi poetæ, naturalis quidē est ordo: prius enim erat, ut Aeneas tempestate appelleretur in Africā, quæ Troia excidium errorisque suos Didoni narraret. Sin uerò res ipsas respicimus, non personas, quibus dat orationē poetæ, iam uidemus contrarium naturalis, id est, artificiale ordinē esse. Prius enim necesse fuit capi Troiā, & Aeneā labores longæ nauigationis illius euoluisse, quæ ex Sicilia in Africā ueniret: proinde quoque artificiale hūc uocamus ordinē. Simile est in Comædia atque Tragedia. Si intuemur enim faciē rerū, quæ deducuntur in actū, quæque personarū imitatione exprimuntur, naturalis uidetur ordo. Ad totū uerò fabulæ cōplexū respicienti, cū persæpe ab his quæ circa finem sunt, incipiant scriptores: & quæ priora sunt, personarum uerbis per occasionem explicentur: quæque prima sunt, ea ultimis

Quo distent dispositio poetica & historica.

quandoque iungatur: ut in Andria Terentij, simul naufragiū Phamiae aperitur, & nuptiae Paphili Glycerique confunt. Nec qui uideat, facile est cognitu, arte auctoris hūc ordinē nō rerū natura cōstare. Facillimē autē hoc poemati contingit in quo actus sint & personae, quod ^{de quatuor} Graeci uocant. Quoniā paratū ferē est, quamlibet orationē dare personae, qua cōmoditate sit, ut per sepe dialogi quoq; lasciuat, & in quoduis undecunq; libuit, deslectat: praesertim ij qui paulo letiores sunt. Cuius rei apud Graecos quidē, cū alios multos, tū in primis apud Lucianum est uidere expressa plurimas in formas exempla. Heroico carmini non est tanta copia huius rei. Ergo & personae quidem ordinem reuocant nonnunquam, iam pictura res exprimuntur: iam uates, manes, oracula, & praeterita commemorant, & longe post uertura praedicunt. Danda tamen his omnibus in hac libertate est opera, ut si non rerum quomodo ea gesta sunt, temporum tamen, quibus sub alienis personis saluus sit ordo, Historiae, cuius prima laus est ueritas, naturae alis tātum ordo conuenit, ne si figmentis istis aurium gratiam captet, fide perdat. Ergo si fortē historico narradae res essent Aeneae, nō ille incipiet inde, unde Virgilius est orsus. Sed si uolet utiq; Troiae excidiū narratione sua cōplecti, ab ea faciet initiū. Deinde sequetur errores Aeneae: haecq; suis, nō Aeneae uerbis erūt dicēda. Tū deniq; dicet, quo pacto in Africa littora sit uī pestatis eiectus. Iā si qua fiet mētio uerborū Didonis, quibus illa Troiae Aeneaeq; casus ab ipso percōtata sit, satis erit dixisse, omnia Aeneā illi recēsisuisse, & urbis ultimā notē, & pericula quibus iactatus sit. Nec solum erit hic ordo seruandus in ratione tēporū, sed etiā eo modo prioris, quo diximus causam priorē esse enētis, & reliquis etiā ferē modis

Historicis qui seruandus ordo

prioris. Nā & cause rerū cōsiliaq; prius explicatur, & sicubi insigniū uirorū mētio interuenierit, describuntur natura morēsq; eorū, quoniā & ipsi sicuti auctores gestorēsq; rerū, natura praecedūt eas. Iā in locorū regionūq; situ describēdo, diligēter positionē eorū sequatur oportet: & orationē uelut per loca circūferēti sibi, ut primū quōdq; occurrit, sic aptissimē primū dicetur. Quod si plures, & nullo inter se deuinctos ordine tractet historia, ut cū gesta eodē tempore plura describet bella, quae quāuis simul geruntur, simul tamen narrari nequeūt, in his ferē scriptoris arbitrio steterit, quas res priores, quas deinde explicare uolet, cōsuletq; praecipuē rerū notitiae, & quo pacto poterūt illae cōmodissimē cognosci, cū tradēdarū faciet ordinē. Sic Linius, quādo res secūdo bello punico & in Italia & in Hispania, aliisque etiā locis nonnunq; uo tēpore gestas scribit, si quādo Hispaniēses res sumat scribendas, longiore nonnunquam tractu prosequitur eas: sicubi uisum fuerit, quāquā & interea alia fuerint, aliis gesta locis quominus cōcisa interim & interrupta mētio rerum, altera cognitioni alterius obstet. Sic Cornelius Tacitus egregius in primis (si quid ego intelligo) auctor historiae, longiores in Batavia res gestas, & alio itē loco multorum annorum in Britannia bello coniungit: tum rursus ad aliarū rerū, quas abruptit, ordinem reuertitur.

Quae hoc capite citantur ex Virgilio & Terentio, ea omnia sunt nota uel pueris. Quae ex Lilio & Tacito afferuntur, ea quemadmodum hoc loco paucis explicari uerbis haud quaquam possunt, ita ab eo, qui illorū libros ceperit, euoluere citra negotium intelligi queunt. Quocirca nihil uideo quod hic remorari nos debeat, praesertim, cū quae de poemate dramatico, & de ueritate custodienda historiographis, dicenda erant, ea explicata à nobis sint, superioris libri capite quarto & decimo sexto. Itaque his missis, eorū quae sequuntur explicationem aggrediemur, modo unum illud his addiderimus, circa finem capitis huius tam inscripto illo quo uſi sumus, quam in Louaniensi exēplari, eandē planē esse lectiōnem, quam in his nostris. Verum enim uero si quid in me inest iudicij, si quid omnino mutari fas est, ausim contendere, uerba haec (sicubi uisum fuerit reducere, ac proinde expungēda esse. Quod num rectē an secus ita uisum sit mihi, secum expēdat lector.

nonnulli per hoc cap. huius
de re uelut Graeci
quae res quae uelut
in tempore uelut
hispanicis re uelut
pauca ad ista loca
Breuiter ad ista
nonnulli per hoc cap.
de re uelut Graeci
quae res quae uelut
in tempore uelut
hispanicis re uelut
pauca ad ista loca
Breuiter ad ista

hic Cornelij huius
opis auctor huius
re prioris auctor

De dispositione
in rebus multi-
plicibus.
Aristoteles.
Theophrastus.
Plutarch' & Va-
lerius Maximus.

A T cū uariæ multiplicēque res in unum quoddā
iungentur corpus, quale est, qui historiam anima-
lium, aut plantarum, aut totius etiam rerum natu-
ræ (quemadmodū Plinius) complexi sunt, quale qui facta di-
ctæue clarorum uirorum memorabilia, quale qui multiplicem
et non unius corporis rerum commemorationem contexit:
his aut per species rerum dispositio instituitur, reddunturq;
cuncta suis generibus, quemadmodum Plinio à cælo ordienti,
deinde descendenti in terras, eiusque naturam in cōmune red-
denti, tū per partes regionēsq; omnes prosequenti, deinde
animantia et inanima omnia per suas diuisa differentias ex-
plicanti. Sic Valerius Maximus, res memorabiles, per uirtu-
tum officiorumque humanorū genera dispartiuit. Hoc pacto
medici morborum faciunt ordinem, ex partibus humani cor-
poris, et à capite ad pedes deducunt. Est etiam in quibus-
dam, non liberum modō uidere, et quem arbitrarium dixi-
mus, ordinem, sed ad res planē solutum, et omnis prorsus or-
dinis expertē, ut apud Quidiū in Metamorphosi: qui in sum-
ma quidem rerum deductione, temporum quandam seruat
imaginem, uerū in fabularum ordine, quoniam diuersissime
sunt, nec faciliē in ordinem redigi possunt, libertate illa, et
(ut ita dicam) poetico lusu figurarum omnium utitur, quibus-
cumque transitio ad conectendas res fieri potest, quo com-
missuram quandam rerum nequaquam inter se coherentium
assequatur. Dispositionis itaque loco in istis, est rerum cōtex-
tus, nexa que eas et quidem diligentissimē, ordinatas autem
dicere non possis. Similiter Cornelius Tacitus in descriptio-
ne morum Germaniæ, cum dixisset non esse Germanis au-
rum et argētum, tandem subiecit, ne ferrum quidem super-
est, sicut ex genere telorum colligitur. Ex cuius uerbi, hoc

supra dicitur non est in re
aut in agens, sed in parte
de parte ad speciem, quæ
ad causam, ex se ipso

uicij uerbi non est in re
sed in parte ad speciem

q. n. ad l. d. ferax

est, telorum mentione, ad arma institutionemque rei militaris
quæ apud Germanos est, delabitur. Deinde cum in scemina-
rum mentione, quod hæc spectatrices etiam testēque pugnan-
tibus adhibeantur, postque dicat uenerationem haberi pleris-
que earum, non adulatione, nec tanquam faciant deas, hinc cō-
tinuō subdit, deorum maxime Mercurium colunt. morēque
religionum hinc sumpta occasione prosequitur. Abrumpit ta-
men nonnūquam hanc texturam, ne nimia et proinde leuior
affectatio deprehendi possit. Est quidem hoc ordinis genus
accommodatissimum historiæ, cuius narrationem uolubilem
et nusquam insistentē esse conuenit. quod non efficeret, si cer-
tis fimbis distincta concisaque esset, et singule partes suis
essent discretæ spatii. Nunc adeo sunt nexa omnia, ut semel
propemodum incipere, semel desinere uideatur. Quod si ea-
dem hæc tractetur, non ab historico, sed à laudatore, uel qui
alias quomodolibet disputantis præ se speciem ferat, is ea di-
stinguat, digeratque per species, dicatque primum, quæ natu-
ra regionis, quæ forma hominum, deinde, quis cultus erga di-
uina, quales bello, quales pace, cū publicè tum priuatim, fru-
galitate uitæ, seueritate matrimoniorum, cultu liberorū, qua
erga principes ueneratione, erga populares æquabilitate, er-
ga hospites beneuolentia, erga omnes fide, reliquaque uel ad
hunc modum, uel alium quemlibet, dum tamen appareat ordi-
nem certum sequi eum, diceretque unamquamque rem non co-
loco quo sit oblata, sed quo sit ab initio disposita, atque desti-
nata. Libera tamen et hæc ipsa disponēdi ratio est, uel pro-
pter hoc, quod ad nullam unam ordinis legem potest alligari.
Quisque enim ordinem qui sibi uisus est instituit: nec rerum
naturam, sed animum suum sequitur.

non est in re
sed in parte ad speciem

non est in re
sed in parte ad speciem

Quam dispositionem esse conueniat in expositione oratoria. CAP. X.
Z iij

Dispositio expo-
sitionis oratorie

L Ibera ferè est etiam oratoria expositio ea, quam diximus alterius rei docendæ gratia parari solere: hæc tamen libera, ut ordo eius nõ ex dicentis uoluptate, sed causæ utilitate nascatur. Quoties tamen ipsa non obstabit, temporũ ordo fuerit aptissimus. Quod si primæ narrationis partes asperiores fuerint, fauorabiles reliquæ, non ab re fortasse sit, eis quæ benignius accipiuntur, occupare animos, & ad priora deinde figura aliqua reuerti. Aut si fortè festinabit auditor, quo languenti adhuc animo eius morem geramus, optimũ fuerit ab eis incipere, quibus notitia causæ cõmetur. At ubi excitatus fuerit, incaluerintq; aures eius oratione, tum si qua fuerint alius repetenda, ut sæpe solent, præcedunt enim pleraque causam lógicus: quibus præcipuus fauor, maximáq; eius cõtinetur momenta, ea cum quæstiones explicabimus, quibus aptissime iungi poterunt, tũ erunt inferenda. Quam quidem rem utilem esse, facilius est ratione colligere, quàm authorum exemplis: quoniã rectus ille melior utique est ordo quàm iste necessitate detortus. Qui mandat autem literis actionem, quæ sunt optima, ea scribendo maximè cupit exprimere, ne si aliter faciat, non auditoris importunitas, quæ ex scriptis cognosci non potest, defendenda in ea, sed sua ipsius inscitia culpanda uideatur. Iam uerò partimur interim narrationem, & id quod alio loco utiliùs dici poterit, referuamus, ut in declamatiõne, quæ (gemini læguetes) inscribitur, Quintil. facit. Cũ enim ordo moris quo alter ex geminis in alterius salutem occisus dicitur, plurimum inuidiæ reo mouere potuisset, ad epilogum maluit differre eum, q̃ uehementiori affectui hic aptior esset locus. Cicero itè pro Cluëtio, cũ prioris causæ narrationi, quæ iudicij corrupti erat, cõtinuò mortè Oppianici, & quæstiones

de eo habitas subiungere potuisset, maluit differre eam ad proprium causæ suæ tractatum, quæ ea de re peragebatur. Contra uerò matris odium, quod proprium illius erat causæ, cuique nihil negotij cum causa corrupti iudicij erat, id tamen primum putauit narrandum. Eratque alioquin temporis ordine primum, quod quanquam non fuisset primum, tamen narrandum fuisse contenderim: quoniam matri, qua tota causa maxime premebatur, detrahèda antè omnia fuit auctoritas. Itaque quanquam pars narrationis uideri potest, quemadmodum & est utique narratio, usum tamen & affectum pro modo eius partis exordij præbet, qua aduersario odium, nobis beneuolentiam conciliamus. Eiusdem etiam prudentiæ consilijque est, quod non nudum rerum ordinem continua narratione complectitur: sed subinde erumpit in affectus: & quibusdam, uelut digressionis, aut indignationis causa, uentis cõturbat. Cuiusmodi est à principio statim: Nam Salsia mater huius Habiti (mater enim à me nominis causa, tamen si in hunc hostili odio & crudelitate est, mater inquam appellabitur) & quæ sequuntur. Deinde non ita multo post: O mulieris scelus incredibile, & reliqua item. Tum in fine huius partis effusus, iam initium quod huic cum matre fuerit simultatis audistis. Sic & in Oppianici criminibus recensendis, post nuptias Salsiæ & Oppianici. Sentio, inquit, iudices uos pro uestra humanitate his tantis sceleribus breuiter à me demonstratis uehementer esse commotos. Et paulo post iterum de Auria fratris uxore prægnante sublata, Rursus maiore copia post Scamandri Fabritijque condemnationem de ratione iudicij corrupti, cum uelut aditum aperit, ut id non à Cluentio, sed ab Oppianico doceat esse corruptum. Videmus itaque hac narrandi diligentia artificioque sic iaci ab eo fun-